

<https://doi.org/10.15407/socium2023.04.037>
УДК 331.5, 304

Creative Commons Attribution 4.0 International

Терюханова І.М., канд. екон. наук, старший науковий співробітник сектору економіки праці відділу соціоeкономіки праці ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”, вул. Панаса Мирного, 26, Київ, 01011, Україна, email: terukhanova@meta.ua, ORCID iD: <https://orcid.org/0009-0000-5129-1088>

ПІЛЬГОВЕ ОПОДАТКУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ: ЗАКОНОДАВЧИЙ АСПЕКТ СОЦІАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Розглянуто основні проблеми надання дозволу на право користування податковими пільгами підприємствам громадських організацій осіб з інвалідністю, пов'язані з процедурою надання такого дозволу, аналізом і контролем за наданням податкових пільг, взаємодією між всіма зацікавленими сторонами; проаналізовано нормативно-правові акти з цих питань. Наявна система податкових пільг для підприємств та організацій громадських організацій осіб з інвалідністю не сприяє створенню нових робочих місць для працевлаштування осіб з інвалідністю та недостатньою мірою забезпечує соціальну спрямованість вивільнених від оподаткування коштів цих підприємств, а відповідно, не сприяє удосконаленню системи соціального захисту осіб з інвалідністю. Крім того, працевлаштування осіб з інвалідністю на таких підприємствах може здійснюватися не лише з метою покращення їхнього добробуту, але й виключно з метою отримання дозволу на право користування пільгами з оподаткування, правомірність отримання якого деякими підприємствами може викликати сумніви. Доведено, що сьогодні чинний нормативний документ, який регламентує надання дозволу на право користуватися пільгами підприємствам громадських організацій осіб з інвалідністю, є неефективним, не сприяє створенню та збереженню робочих місць для осіб з інвалідністю, проте часто створює умови для незаконного отримання дозволу та пільг з оподаткування підприємствам, які не повинні отримувати такий дозвіл. Водночас це не означає, що такий механізм непотрібний. Подібна державна підтримка наявна в багатьох зарубіжних країнах. Надано пропозиції до “Порядку надання дозволу на право користування пільгами з оподаткування для підприємств та організацій громадських організацій осіб з інвалідністю” щодо процедури надання дозволу, аналізу та контролю за механізмом надання дозволу, спрямування вивільнених від оподаткування коштів, взаємодії всіх зацікавлених сторін.

Ключові слова: особи з інвалідністю, підприємства громадських організацій осіб з інвалідністю, законодавство, оподаткування, дозвіл, право на користування пільгами.

Terukhanova I.M., PhD. (Economics), senior researcher, Labour Economics Sector, Department for Socioeconomics, SO “Institute for Economics and Forecasting, National Academy of Sciences of Ukraine”, 26, Panasa Myrnoho Str., Kyiv, 01011, Ukraine, email: terukhanova@meta.ua, ORCID iD: <https://orcid.org/0009-0000-5129-1088>

PREFERENTIAL TAXATION OF ENTERPRISES OF PUBLIC ORGANIZATIONS OF PEOPLE WITH DISABILITIES: LEGISLATIVE ASPECT OF THE SOCIAL PROBLEM

The article dwells upon the main problems of granting permission for the right to use tax benefits by enterprises of public organizations of persons with disabilities, related to the procedure for giving such approval, analysis, and control over the provision of tax benefits interaction between all interested parties. The author analyses normative legal acts on these issues. The existing system of tax

benefits for enterprises and public organizations of people with disabilities does not contribute to the creation of new jobs for the employment of people with disabilities. It does not sufficiently ensure the social orientation of the tax-exempt funds of these enterprises and, accordingly, does not contribute to the improvement of the system of social protection of people with disabilities. In addition, employment of people with disabilities at such enterprises can be carried out to improve their well-being and to obtain permission for the right to use tax benefits, the legality of which some enterprises may raise doubts. It has been proven that the currently valid regulatory document, which regulates the granting of permission for the right to use benefits to enterprises of public organizations of people with disabilities, is not practical, does not contribute to the creation and preservation of jobs for persons with disabilities, and often creates conditions for illegally obtaining permission and benefits from taxation of enterprises that should not receive such a permit. However, this does not mean that such a mechanism is not needed. Similar state support exists in many foreign countries. Proposals were submitted to the "Procedure for granting permission for the right to use tax benefits for enterprises and public organizations of people with disabilities" in terms of the permission granting procedure, analysis and control of the mechanism for approving, the direction of tax-exempt funds, and the interaction of all interested parties.

Keywords: *people with disabilities, enterprises of public organizations of people with disabilities, legislation, taxing, permission, the right to use benefits.*

Питання соціального захисту осіб з інвалідністю у сучасних економічних умовах набуває особливого значення, з одного боку, внаслідок постійного зростання їх частки в загальній структурі населення, з іншого боку, потреби дотримання взятих Україною міжнародних зобов'язань щодо захисту прав осіб з інвалідністю.

Підтримка прав осіб з інвалідністю та забезпечення їх соціальної захищеності є одним з визначальних пріоритетів соціальної політики нашої держави. Це закріплено в Конституції України, Конвенції про права осіб з інвалідністю, Законі України "Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні" від 21.03.1991 р. № 875-ХІІ, Законі України "Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні" від 6.10.2005 р. № 2961-ІV та інших нормативно-правових документах.

Конституція України гарантує громадянам право на працю. Водночас особи з інвалідністю з різних причин іноді стикаються з певними обмеженнями щодо працевлаштування. Серед цих причин є як зумовлені індивідуальним станом здоров'я особи з інвалідністю, так і незадовільною пропозицією на ринку праці для осіб з інвалідністю.

З такими проблемами стикаються переважна більшість осіб з інвалідністю. За словами Міністра соціальної політики України О. Жолнович, нині в Україні нараховується 3 млн осіб з інвалідністю¹.

Радник Міністра соціальної політики України О. Кульчицька повідомила, що чисельність працюючих осіб з інвалідністю в Україні нині становить понад 400 тис. осіб з інвалідністю, тоді як на кінець 2021 р. їх було понад 455 тис.².

¹ О. Барсукова. За півтора року кількість людей з інвалідністю в Україні зросла на 300 тисяч – Мінсоцполітики. *Українська правда*. 19.09.2023. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2023/09/19/256633/>

² В Україні скорочується кількість працівників з інвалідністю. *Укрінформ*. 29.09.2023. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3767712-v-ukraini-skorocuetisa-kilkist-pracivnikiv-z-invalidnistu.html>

А. Кочкадан стверджує, що сьогодні права та свободи осіб з інвалідністю, регламентовані в національному законодавстві, відповідають міжнародним нормам. Проте міжнародні норми лише декларують це право, розкривають його зміст, формують принципи його реалізації, інше є прерогативою національного законодавства, особливо це стосується країн, які зараховують до країн так званого “континентального права”, до яких належить і Україна [1, с. 135].

Погоджуємося із С. Стеценком, що сам факт конституційного закріплення системи соціальних прав ще не означає їх автоматичну реалізацію у процесі публічного управління, що зумовлюється низкою чинників “економічної спроможності” [2, с. 76].

Ст. 12 Закону України “Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні” передбачено, що одним із засобів забезпечення прав осіб з інвалідністю є створення громадських об’єднань осіб з інвалідністю. Для виконання статутних завдань і цілей зареєстровані громадські організації осіб з інвалідністю, їх спілки мають право провадити необхідну господарську діяльність без мети отримання прибутку, а також господарську та підприємницьку діяльність шляхом створення госпрозрахункових установ і організацій зі статусом юридичної особи, а також підприємств, заснованих на колективній власності громадських організацій (ст. 14 Закону України “Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні”).

Підтримка цих підприємств та організацій здійснюється державою різними шляхами, зокрема шляхом встановлення пільг зі сплати податків для таких підприємств. Так, ст. 12 Закону України “Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні” передбачено, що “громадські об’єднання осіб з інвалідністю, їх спілки створюються з метою забезпечення рівних прав і можливостей осіб з інвалідністю та їх соціального захисту, виявлення, усунення перепон і бар’єрів, що перешкоджають забезпеченню прав і задоволенню потреб таких осіб та мають право користуватися пільгами і преференціями, передбаченими законодавством”.

Проте наявна система податкових пільг для підприємств та організацій громадських організацій осіб з інвалідністю (ГОІ) не сприяє створенню нових робочих місць для працевлаштування осіб з інвалідністю та недостатньою мірою забезпечує соціальну спрямованість вивільнених від оподаткування коштів цих підприємств, а відповідно, не сприяє удосконаленню системи соціального захисту осіб з інвалідністю. Крім того, працевлаштування осіб з інвалідністю може здійснюватися не лише з метою покращення їхнього добробуту, але й виключно з метою отримання дозволу на право користування пільгами з оподаткування, правомірність отримання якого деякими підприємствами може викликати сумніви.

Аналіз нормативного забезпечення питання надання дозволу підприємствам громадських організацій осіб з інвалідністю, виявлення проблем, які можуть сприяти незаконному отриманню таких дозволів і розробка на основі цього пропозицій щодо удосконалення механізму надання дозволу на право користування пільгами з оподаткування підприємствам та організаціям громадських організацій осіб з інвалідністю сьогодні є актуальним з економічної точки зору (для усунення зловживань щодо надання такого дозволу підприємствам громадських організацій осіб з інвалідністю) та соціальної (для ефективного працевлаштування осіб з інвалідністю на таких підприємствах).

Теоретичним і прикладним проблемам розширення можливостей щодо працевлаштування осіб з інвалідністю присвятили праці такі вчені, як М. Байгерєєв, Е. Наберушкіна, О. Ярска-Смірнова, С. Девсон, Р. Мартін, Н. Мігер, Р. Піментал, Х. Рітчі.

У працях І. Верховод, Н. Коляденко, О. Леушиної, Д. Маршавіна, Л. Фокас та інших науковців визначено головні напрями сприяння підвищенню конкурентоспроможності осіб з інвалідністю та запропоновано шляхи їхньої соціально-професійної реабілітації та адаптації на ринку праці. Дослідженням сучасних проблем працевлаштування осіб з інвалідністю займалися І. Таланчук, А. Базиленко, Г. Давиденко [3].

Є. Соболев досліджував законодавчий аспект проблеми взаємодії громадських організацій осіб з інвалідністю із суб'єктами публічної адміністрації. Дослідженню сучасних правових форм соціального підприємництва, зокрема громадських об'єднань, присвятила свої роботи М. Белова, С. Гусейнова [4]. Проблема участі громадських організацій інвалідів у прийнятті рішень соціальної політики присвячував свої роботи Б. Мойса [5].

Проте сьогодні проблемам підприємств громадських організацій осіб з інвалідністю вітчизняні вчені приділяють недостатньо уваги, зокрема щодо надання дозволу на право користуватися податковими пільгами.

Ми погоджуємося з Є. Соболев, що нині однією з основних проблем є недостатня взаємодія між громадськими організаціями осіб з інвалідністю та суб'єктами публічної адміністрації [3, с. 169]. Це деякою мірою пояснюється тим, що сьогодні серед суб'єктів публічної адміністрації немає єдиного розуміння суті взаємодії: визначення напрямів і форм спільної узгодженої діяльності з громадськими організаціями осіб з інвалідністю.

Нині найпоширенішою формою взаємодії вказаних суб'єктів є реалізація громадською організацією осіб з інвалідністю права на отримання від держави матеріально-фінансової допомоги.

Використання зазначеної форми взаємодії залежить від реалізації тісно пов'язаної з нею такої форми, як легалізація, нагляд і контроль публічної адміністрації за діяльністю громадських організацій осіб з інвалідністю [6, с. 170].

Пільгове оподаткування таких підприємств в Україні передбачено ст. 14-1 Закону України "Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні", якою визначено, що підприємства та організації громадських організацій осіб з інвалідністю мають право на пільги зі сплати податків і зборів (обов'язкових платежів) відповідно до законів України з питань оподаткування (Податковий кодекс України: п. 142.1 ст. 142 розділу III "Податок на прибуток підприємств"; п. 197.6 ст. 197 розділу V "Податок на додану вартість"; п. 282.1.2 ст. 282 розділу XIII "Пільги щодо сплати податку для юридичних осіб"; п. 8 підрозділу 2 "Особливості справляння податку на додану вартість" розділу XX Перехідні положення)³.

³ Закон України "Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні" від 21.03.1991 р. № 875-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text>

Отримати пільги підприємства й організації громадських організацій осіб з інвалідністю мають право лише у разі отримання дозволу, що передбачено Порядком надання дозволу на право користування пільгами з оподаткування для підприємств та організацій громадських організацій осіб з інвалідністю, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 08.08.2007 р. № 1010 (далі – Порядок № 1010), яким визначено механізм надання такого дозволу⁴.

За результатами звіту Рахункової палати у 2020 р. “Про результати аналізу ефективності виконання державними органами повноважень у частині контролю за обґрунтованістю застосування податкових пільг з податку на додану вартість та податку на прибуток підприємствами та організаціями, які засновані громадськими об’єднаннями осіб з інвалідністю”, наявна система податкових пільг для підприємств та організацій громадських організацій осіб з інвалідністю не сприяє створенню нових робочих місць для працевлаштування осіб з інвалідністю.

Так, кількість підприємств та організацій, які отримали дозволи на право користування пільгами з оподаткування, протягом 2015–2019 рр. зменшилася на 13,9% (з 317 до 273), проте чисельність працюючих на них знизилась (з 11 743 до 9467), у тому числі осіб з інвалідністю – на 17,6% (з 7343 до 6048 осіб). Сума отриманих податкових пільг у 2019 р. порівняно з 2015 р. збільшилась у 4,9 раза (з 148,3 до 729,4 млн грн) [7].

Зазначені факти свідчать про необхідність проведення аналізу механізму надання податкових пільг підприємствами громадських організацій осіб з інвалідністю, контролю за наданням таких пільг і витрачанням вивільнених від оподаткування коштів.

Аналіз Порядку 1010 дозволяє виокремити такі основні проблеми:

- процедура надання дозволу на право користування пільгами з оподаткування для підприємств та організацій громадських організацій осіб з інвалідністю у чинному Порядку № 1010 сьогодні не містить чіткого, зрозумілого алгоритму виконання послідовних дій з визначенням оптимальних строків, переліку необхідних документів, повноваження органів влади щодо прийняття прозорих, об’єктивних рішень, що забезпечуватимуть захист від ризиків неправомірного користування цими пільгами;

- не визначено сам механізм контролю, суб’єктів, які здійснюють контроль, етапи контролю, завдання кожного із суб’єктів залежно від етапу контролю, процедуру здійснення контролю;

- відсутня мета надання дозволу на право користування пільгами з оподаткування для підприємств та організацій громадських організацій осіб з інвалідністю;

- невизначено поняття “соціальної значущості підприємства” ГОІ, її показники;

- наявні два суб’єкти надання дозволу для підприємств ГОІ, що значно ускладнює процедуру та контроль;

- нечіткою є періодичність аналізу діяльності підприємств, організацій, яким вже надано дозвіл (п. 14 чинного Порядку № 1010): соціально-економічних показників

⁴ Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Порядку надання дозволу на право користування пільгами з оподаткування для підприємств та організацій громадських організацій осіб з інвалідністю” від 08.08.2007 р. № 1010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1010-2007-%D0%BF#Text>

розвитку підприємств, які одержали дозвіл на право користування податковими пільгами; реалізації бізнес-плану підприємствами ГОІ, які одержали дозвіл і користуються пільгами в межах соціально-економічних показників таких підприємств; стану надання податкових пільг підприємствам ГОІ та їх впливу на створення робочих місць для осіб з інвалідністю та сприяння їхньому працевлаштуванню;

– неясність щодо напрямів використання вивільнених від оподаткування коштів і незакріплення цього на законодавчому рівні, механізмів контролю, аналізу та періодичності проведення; відсутність механізму повернення підприємством ГОІ вивільнених від оподаткування коштів до державного бюджету в разі виявлення порушень з боку Державної податкової служби України (ДПС) або місцевих органів виконавчої влади;

– не визначено вимоги щодо змісту бізнес-плану, аналізу та контролю за його реалізацією;

– не прописано умови надання дозволу новоствореним підприємствам, які пропрацювали менше, ніж один рік;

– не узгоджено строки подання документів з термінами розгляду документів та прийняття рішень щодо надання дозволу підприємствам уповноваженими органами;

– не передбачено залучення контролюючих органів: територіальних органів Державної податкової служби України для якісної перевірки документів підприємств, організацій громадських організацій осіб з інвалідністю та етапи подання документів;

– не визначено відповідальність підприємств ГОІ за подання недостовірної звітної інформації;

– відсутній механізм чіткої взаємодії та координації дій Національної соціальної сервісної служби України з місцевими органами влади, Фондом соціального захисту осіб з інвалідністю, ДПС у питаннях дотримання вимог щодо надання дозволів на право користування пільгами з оподаткування підприємствам та організаціям громадських організацій осіб з інвалідністю.

Складність здійснення контролю над процесом надання дозволу на право користування податковими пільгами для підприємств ГОІ та подальшим контролем над їхнім використанням, насамперед, пов'язана з тим, що такий дозвіл видають згідно з п. 7 Порядку № 1010 Національна соціальна сервісна служба України та обласні, Київська та Севастопольська міські держадміністрації, органи виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань соціального захисту населення (далі – місцеві органи виконавчої влади). Проте контролю підлягають фінансові документи підприємств, які хочуть отримати такий дозвіл, що належить до компетенції податкових органів.

Залучення ДПС до організації надання та аналізу деяких показників стосовно кількості штатних працівників, зокрема осіб з інвалідністю, задіяних до виробництва (виконання послуг) і задекларованого доходу таких підприємств, контролю за напрямами використання отриманих податкових пільг підприємствами та організаціями громадських організацій осіб з інвалідністю є обов'язковим та повинно мати регулярний характер, тому що робота з надання дозволів має постійний характер і дозволи видаються протягом року (на квартал, півріччя, три квартали, рік).

Контроль за процесом надання дозволу, на нашу думку, повинен передбачати: контроль своєчасного подання документів підприємствами ГОІ; контроль достовірності інформації, поданої підприємствами ГОІ на етапі подання заяви; контроль об'єктивності даних, поданих підприємствами ГОІ у бізнес-плані (щодо запланованих показників); контроль достовірності інформації (наприклад, щоквартальної), поданої підприємствами ГОІ, які вже отримали дозвіл.

Аналіз соціально-економічних показників діяльності підприємств, на нашу думку, повинен передбачати дослідження: соціальної значущості кожного підприємства, організації шляхом аналізу показників (кількості осіб з інвалідністю, які працюють (працюватимуть); організацію технологічного циклу і підбір виробів та робіт (послуг), що відповідає трудовим можливостям особи з інвалідністю; рівень оплати праці осіб з інвалідністю; розробку полегшених режимів праці для осіб з інвалідністю; навчання осіб з інвалідністю; надання транспорту для перевезення осіб з інвалідністю на роботу і додому; створення спеціальних умов для осіб з інвалідністю (облаштування пандусів, оснащення спеціальними механізмами полегшення праці, установа або модернізація виробничого обладнання) та забезпечення соціального захисту осіб з інвалідністю); соціально-економічних показників розвитку підприємств, які одержали дозвіл на право користування податковими пільгами (з встановленням періодичності такого аналізу); реалізації бізнес-плану підприємствами ГОІ, які одержали дозвіл і користуються пільгами в рамках соціально-економічних показників таких підприємств (з встановленням періодичності такого аналізу); стану надання податкових пільг підприємствам ГОІ та їхній вплив на створення робочих місць для осіб з інвалідністю та сприяння їхньому працевлаштуванню (з встановленням періодичності такого аналізу); відповідності середньооблікової кількості штатних працівників облікового складу, зокрема осіб з інвалідністю, задіяних у виробництві (виконанні послуг) задекларованому доходу підприємства, засновником якого є громадська організація осіб з інвалідністю (по кожному підприємству ГОІ, з встановленням періодичності такого аналізу).

У Порядку № 1010 про аналіз та контроль йдеться недостатньо, хоча від цього залежить результативність і адресність системи надання дозволів на право користування пільгами з оподаткування, ефективність пільгового оподаткування таких підприємств і наповнення бюджету.

Так, п. 6 Порядку № 1010 передбачено, що “обласні, Київська та Севастопольська міські держадміністрації, орган виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань соціального захисту населення можуть проводити перевірку достовірності інформації...”, а п. 14. визначено, що “Нацсоцслужба, обласні, Київська та Севастопольська міські держадміністрації, орган виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань соціального захисту населення аналізують діяльність підприємств, організацій, яким надано дозвіл, забезпечують здійснення контролю відповідно до повноважень, визначених законодавством”. Проте ані залучення ДПС до процесу перевірки достовірності даних і контролю, ані періодичність такого аналізу законодавчо не встановлено. Цього недостатньо для здійснення контролю над процесом надання дозволу.

На нашу думку, умовно процес надання дозволу на право користування податковими пільгами для підприємств ГОІ можна поділити на декілька етапів.

1 етап. Подання заяви підприємством ГОІ до місцевих органів виконавчої влади (згідно з п. 3 Порядку № 1010) (разом з документами та додатком до заяви).

2 етап. Перевірка відповідності підприємств ГОІ, які бажають одержати дозвіл, критеріям (згідно з п. 2 Порядку № 1010).

3 етап. Розгляд місцевими органами виконавчої влади документів підприємств ГОІ, які подали заявки та бажають одержати дозвіл, проведення перевірки достовірності інформації у цих документах (при цьому необхідно залучати територіальні органи ДПС у разі необхідності, чого сьогодні не передбачено).

4 етап. Прийняття рішення місцевими органами виконавчої влади або Нацсоцслужбою про надання або відмову у наданні, скасування дозволу (згідно п. 7, п. 8 Порядку № 1010).

5 етап. Аналіз (з встановленням його періодичності, наприклад, щоквартально) інформації про основні соціально-економічні показники діяльності підприємства, організації (з урахуванням реалізації бізнес-плану), які отримали дозвіл (згідно з п. 14 Порядку № 1010), перевірка її достовірності з метою визначення стану та результативності надання податкових пільг підприємствам ГОІ.

На нашу думку, оскільки надання дозволів на право користуватися пільгами має чітку соціальну спрямованість і на меті – збільшення кількості нових робочих місць для працевлаштування осіб з інвалідністю та збереження наявних робочих місць з відповідним пристосуванням для вказаних осіб, забезпечення їх соціального захисту, то у Порядку № 1010 має йти мова про визначення соціальної значущості підприємства ГОІ, а також врахування “соціальної значущості” підприємства ГОІ при наданні дозволу.

Отже, для визначення соціальної значущості підприємства ГОІ необхідно визначити: поняття “соціальна значущість” підприємства ГОІ; кількісні та якісні показники “соціальної значущості” підприємства ГОІ; періодичність аналізу “соціальної значущості” підприємства ГОІ; суб’єктів, які здійснюватимуть аналіз та механізми контролю.

“Соціальна значущість” підприємства ГОІ має стати шостим критерієм надання дозволу (п. 2 Порядку № 1010).

Оцінити соціальну значущість можливо за допомогою показників: чисельність осіб з інвалідністю, які працюють (фактична та планова, після одержання дозволу); рівень оплати праці осіб з інвалідністю (фактичний і плановий, після одержання дозволу); кількість робочих місць для осіб з інвалідністю з полегшеними умовами праці для них (фактична та планова, після одержання дозволу); чисельність осіб з інвалідністю, які пройшли навчання (фактична та планова, після одержання дозволу); кількість випадків надання транспорту для перевезення осіб з інвалідністю на роботу і додому (фактична та планова, після одержання дозволу); кількість облаштованих пандусів (фактична та планова, після одержання дозволу); кількість робочих місць для осіб з інвалідністю, оснащених спеціальними механізмами (фактична та планова, після одержання дозволу); кількість установленого або модернізованого виробничого обладнання відповідно до потреб осіб з інвалідністю (фактична та планова, після одержання дозволу).

На нашу думку, доцільно визначити напрями використання вивільнених від оподаткування коштів та закріпити їх законодавчо, а також встановити механізми

контролю, аналізу та їх періодичність. Заплановані напрями використання вивільнених від оподаткування коштів повинні бути відображені у бізнес-плані підприємства ГОІ (п. 3 Порядку № 1010).

Вивільнені від оподаткування кошти повинні спрямовуватися виключно на створення робочих місць для осіб з інвалідністю. Витрати на створення робочих місць для осіб з інвалідністю згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 31.08.2018 р. № 33 “Про затвердження критеріїв оцінки допустимості державної допомоги суб’єктами господарювання на працевлаштування окремих категорій працівників і створення нових робочих місць” пов’язані для підприємств з такими витратами⁵:

– на оплату праці осіб з інвалідністю (не більше ніж 75% розміру таких витрат протягом будь-якого строку працевлаштування таких осіб);

– на розумне пристосування приміщень для роботи осіб з інвалідністю, облаштування робочого місця особи з інвалідністю, зокрема спеціального (не більше ніж 100%);

– на розумне пристосування або придбання основного та додаткового обладнання чи програмного забезпечення з урахуванням обмежених можливостей особи з інвалідністю, зокрема додаткові витрати на адаптовані або допоміжні технічні пристрої (не більше ніж 100%);

– на будівництво, установлення або модернізацію виробничого обладнання (під потреби особи з інвалідністю) (не більше ніж 100%).

У разі надання дозволу підприємству ГОІ на використання пільг з оподаткування необхідно здійснювати контроль за напрямками використання вивільнених від оподаткування коштів, які раніше були заявлені підприємством ГОІ у бізнес-плані. Такий контроль повинні здійснювати територіальні органи ДПС, що також повинно бути відображено у новому Порядку № 1010.

Доцільно контролювати фактичне використання вивільнених від оподаткування коштів під час, наприклад, надання щоквартальної інформації підприємствами ГОІ, які одержали дозвіл, місцевим органам виконавчої влади. Це має істотно підвищити ефективність пільгового оподаткування таких підприємств з точки зору створення робочих місць для осіб з інвалідністю та створення для них спеціальних умов.

Це потребує внесення змін до заяви, додатку “Використання державної допомоги, отриманої у вигляді пільг з оподаткування, фінансової допомоги за рахунок коштів Фонду соціального захисту осіб з інвалідністю”, “Соціальні напрями” стосовно напрямів використання вивільнених від оподаткування коштів з метою контролю за використанням вивільнених від оподаткування коштів підприємств ГОІ, які одержали дозвіл.

Нині чинний Порядок № 1010 неефективний та не сприяє створенню й збереженню робочих місць для осіб з інвалідністю. Проте це зовсім не означає, що слід ліквідувати систему пільгового оподаткування для підприємств громадських

⁵ Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження критеріїв оцінки допустимості державної допомоги суб’єктами господарювання на працевлаштування окремих категорій працівників та створення нових робочих місць” від 31.01.2018 р. № 33. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/33-2018-%D0%BF#Text>

організацій осіб з інвалідністю. Подібна державна підтримка наявна в багатьох країнах.

У зарубіжних країнах крім прямої фінансової підтримки громадських організацій осіб з інвалідністю з боку держав запроваджено систему непрямой фінансової підтримки у формі податкових пільг або звільнення від податків, яка спрямована на заохочення і стимулювання їх діяльності. У більшості зарубіжних правових систем визнається важливість ролі громадських організацій у покращенні умов життєдіяльності суспільства, на підставі чого суспільно-корисним організаціям надається цілий ряд податкових пільг.

Поняття “громадських організацій” в західному світі має достатньо широке визначення. Зазвичай це добровільне об’єднання громадян для захисту своїх соціальних, економічних, творчих, національно-культурних і спортивних інтересів без політичної складової. Також дуже часто можна зустріти терміни “неурядова організація”, що підкреслює незалежність від держави, та “неприбуткова організація”, вказує на те, що прибуток не є основною метою. Відносини між державою та третім сектором зазвичай регулюються документами, які визначають політику.

Головний критерій, що використовується державою для визначення того, чи гідна громадська організація отримувати державну підтримку і в якому обсязі, це критерій “суспільної користі” від діяльності організації, а не характер діяльності громадської організації. Визнання суспільної користі переважно означає, що громадська організація надає послуги і веде діяльність на благо всього суспільства, великої або особливої групи, яка потребує допомоги, і що держава визнає цю діяльність шляхом прямої або непрямой підтримки.

В європейських країнах паралельно з прямою фінансовою підтримкою громадських організацій з боку держав запроваджено також систему непрямой фінансової підтримки у формі податкових пільг або звільнення від податків, яка спрямована на заохочення і стимулювання їхньої діяльності.

У більшості європейських правових систем визнається важливість ролі громадської організації у покращенні умов життєдіяльності суспільства, на підставі чого суспільно-корисним організаціям надається цілий ряд податкових пільг. Серед найпоширеніших варто зазначити такі пільги: звільнення або пільга з податку на доходи організації; податкові пільги для донорів (спонсорів), якщо пожертву зроблено на користь певної організації; звільнення або пільга з податку на доходи бенефіціарів громадської організації, наприклад, якщо громадська організація виплачує стипендію, стипендіат звільняється від сплати з неї прибуткового податку. Оскільки ці форми пільг є недоотриманими державою податковими надходженнями, вони розглядаються як непрямі державні субсидії організаціям і їх спонсорам⁶.

Державним контролем за функціонуванням громадських організацій займаються органи, які відповідають за відповідні зловживання, – Міністерство внутрішніх справ

⁶ Державне фінансування громадських організацій: зарубіжний досвід та рекомендації щодо впровадження в Україні. Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень. 14.05.2012. URL: https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gromadyanske-suspilstvo/derzhavne-finansuvannya-gromadskikh-organizacij-zarubizhnyi#_ftn7

України, податкові інспекції, служби, відповідальні за контроль інвестицій та надання грантів, профільні міністерства⁷.

Ми погоджуємося з думкою Є. Соболя, що специфіка діяльності громадських організацій осіб з інвалідністю в Україні потребує більш детального її закріплення в межах окремого спеціалізованого законодавчого акту, яким може бути Закон України “Про громадські організації осіб з інвалідністю в Україні”.

Висновки. Визначені нами проблеми потребують внесення відповідних змін і доповнень до чинного Порядку № 1010, що забезпечить оновлення механізму надання дозволу на право користування пільгами з оподаткування, контроль за податковими пільгами, правомірність використання таких пільг підприємствами та організаціями громадських організацій осіб з інвалідністю. У новому “Проекті Закону про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення прав осіб з інвалідністю на працю” № 5344-д, який сьогодні прийнятий за основу, у Законі України “Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні” пропонується створювати підприємства захищеного працевлаштування, які можуть створюватися юридичними особами, незалежно від організаційно-правової форми, форми власності та підпорядкування, зокрема громадськими об’єднаннями, фізичними особами. Метою створення таких підприємств є сприяння професійній, трудовій і соціальній реабілітації осіб з інвалідністю, при цьому вони здійснюють некомерційну господарську діяльність (ст. 19-2 вказаного законопроекту). Громадські об’єднання можуть створювати підприємства трудової інтеграції осіб з інвалідністю для здійснення некомерційної господарської діяльності (ст. 19-1 вказаного законопроекту)⁸.

Вказані види підприємств мають право на пільги зі сплати податків і зборів (обов’язкових платежів), відповідно до законів України щодо податків та зборів, на отримання позик, поворотної та безповоротної фінансової допомоги, дотацій у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України. Відповідно, проблема здійснення контролю над процедурою надання державної допомоги таким підприємствам залишається актуальною.

Удосконалення механізму надання дозволу на право користуватися пільгами підприємствам громадських організацій осіб з інвалідністю у Порядку № 1010 повинно передбачати:

- удосконалення взаємодії Нацсоцслужби, місцевих органів виконавчої влади з ДПС стосовно дотримання вимог щодо процедури одержання дозволу;
- контроль за процедурою надання дозволів на право користуватися пільгами та за напрямками спрямування звільнених від оподаткування коштів;

⁷ Регулювання діяльності громадських організацій (NGO) в країнах ЄС, США та Канаді. Інформаційна довідка, підготовлена Європейським інформаційно-дослідницьким центром на запит народного депутата України. URL: <https://infocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/28925.pdf>

⁸ Порівняльна таблиця до підготовленого Комітетом на повторне перше читання проекту Закону України про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення прав осіб з інвалідністю на працю. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1704627>

– законодавче закріплення мети надання такого дозволу: створення та збереження наявних робочих місць для осіб з інвалідністю (відповідно, надання пільг не всім підприємствам ГОІ, а лише тим, які створюють робочі місця для осіб з інвалідністю, пристосовують приміщення, придбають обладнання, програмне забезпечення, облаштовують або розширюють потужності, що сприяють полегшенню умов праці для осіб з інвалідністю);

– удосконалення критерію, за яким надається дозвіл підприємству: обмеження рівня доходу підприємства за останній звітний період або попередній звітний рік, який вимірюватиметься не у кількості мінімальних заробітних плат, а у фіксованій величині, який обов'язково обґрунтовується за активної участі ДПС;

– розширення та уточнення змісту бізнес-плану підприємства ГОІ, зокрема, передбачити в ньому: кількість штатних працівників, в тому числі осіб з інвалідністю, що будуть залучені до виконання робіт (послуг); рівень середньомісячної заробітної плати працівників, в тому числі працюючих осіб з інвалідністю; запланований обсяг коштів вивільнених від оподаткування; напями використання вивільнених коштів від оподаткування;

– визначення періодичності аналізу діяльності підприємств ГОІ, яким вже надано дозвіл: соціально-економічних показників розвитку підприємств, які одержали дозвіл на право користування податковими пільгами; реалізації бізнес-плану підприємствами ГОІ, які одержали дозвіл і користуються пільгами в рамках соціально-економічних показників таких підприємств; стану надання податкових пільг підприємствам ГОІ та їх впливу на створення робочих місць для осіб з інвалідністю та сприяння їхньому працевлаштуванню;

– залучення територіальних органів ДПС до аналізу показників діяльності підприємств ГОІ та контролю реалізації бізнес-плану, витрачання вивільнених від оподаткування коштів;

– спрямування вивільнених від оподаткування коштів виключно на створення робочих місць для осіб з інвалідністю, а це – витрати на: оплату праці осіб з інвалідністю; розумне пристосування приміщень для роботи осіб з інвалідністю, облаштування робочого місця особи з інвалідністю, зокрема спеціального; розумне пристосування або придбання основного та додаткового обладнання чи програмного забезпечення з урахуванням обмежених можливостей особи з інвалідністю, у тому числі додаткові витрати на адаптовані або допоміжні технічні пристрої; будівництво, установлення або модернізацію виробничого обладнання (під потреби особи з інвалідністю).

Тільки за умов удосконалення механізму надання дозволу на право користуватися пільгами підприємствам громадських організацій осіб з інвалідністю можливо зробити цей процес прозорим, а сам механізм ефективним, спрямованим на головне – створення робочих місць для осіб з інвалідністю та працевлаштування на них вказаних осіб.

Список використаних джерел

1. Кочкадан А. Організаційно-правові форми релігійних організацій в Україні. *Вісник львівського університету*. 2010. Вип. 50. С. 133–139.

2. Стеценко Г. Громадське суспільство та правова держава: проблеми взаємодії. *Право України*. 2014. № 4. С. 71–79.

3. Працевлаштування людей з інвалідністю: кращі практики: метод. посіб. / за заг. ред. А. Базиленко. Київ: Талком, 2022. 198 с. URL: https://uu.edu.ua/upload/Nauka/Electronni_naukovi_vidannya/Inkljuzivne_osvitn_seredovische/pracevlashtuvannja_ludej_z_invalidnistu_kraschi_praktiki.pdf

4. Белова М.В., Гусейнова С.З. Соціальне підприємництво як реалізація соціальної функції держави. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 6. С. 158-162. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.06.23>

5. Мойса Б. Правова інституалізація участі громадських організацій інвалідів у виробленні та прийнятті рішень соціальної політики. *Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї*. 2010. Вип. 20. С. 273–284.

6. Соболь Є. Форми взаємодії громадських організацій інвалідів із суб'єктами публічної адміністрації. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 3. С. 168–171.

7. Звіт про результати аналізу ефективності виконання державними органами повноважень у частині контролю за обґрунтованістю застосування податкових пільг з податку на додану вартість та податку на прибуток підприємствами та організаціями, які засновані громадськими об'єднаннями осіб з інвалідністю. Київ: Рахункова палата, 2020. URL: http://www.rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2020/17-4_2020/Zvit_17-4_2020.pdf

Отримано 25.10.23 та прийнято 21.12.23

References

1. Kochkadan, A. (2010). Organizational and legal forms of religious organizations in Ukraine. *Bulletin of Lviv University*, 50, 133-139 [in Ukrainian]

2. Stetsenko, G. (2014). Public society and the rule of law: problems of interaction. *Law of Ukraine*, 4, 71-79 [in Ukrainian]

3. Basilenko, A. (Ed.). (2022). Employment of people with disabilities: best practices: method. Manual. Kyiv: Talkom. URL: https://uu.edu.ua/upload/Nauka/Electronni_naukovi_vidannya/Inkljuzivne_osvitn_seredovische/pracevlashtuvannja_ludej_z_invalidnistu_kraschi_praktiki.pdf [in Ukrainian]

4. Belova, M.V., Huseynova, S.Z. (2022). Social entrepreneurship as an implementation of the social function of the state. *Analytical and comparative legal science*, 6, 158-162. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.06.23> [in Ukrainian]

5. Moysa, B. (2010). Legal institutionalization of the participation of public organizations of the disabled in the development and adoption of social policy decisions. *Modern Ukrainian politics. Politicians and political scientists about it.*, 20, 273-284 [in Ukrainian]

6. Sobol, E. (2017). Forms of interaction of public organizations of the disabled with subjects of public administration. *Entrepreneurship, economy and law*, 3, 168-171 [in Ukrainian]

7. Report on the results of the analysis of the effectiveness of the exercise of powers by state authorities in controlling the validity of the application of tax benefits for value added tax and income tax by enterprises and organizations founded by public associations of persons with disabilities. (2020). Kyiv: Accounting Chamber. URL: http://www.rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2020/17-4_2020/Zvit_17-4_2020.pdf [in Ukrainian]

Received on 25.10.23 and accepted 21.12.23